

Agnes Henningsens Erindringer – og Georg Brandes

Af Lise Præstgaard Andersen

Da Agnes Henningsen (1868-1962) var en gammel dame, nemlig mellem 73 og 87 år, udførte hun sit livs genistreg. Hun udgav fra 1941 til 1955 otte erindringsbind¹, der gennemstrømmes af munterhed, livslyst og styrke, og som må opfattes som hovedværket i det forfatterskab, der indledtes i 1891 med novellen »Storken«, og som nåede et foreløbigt højdepunkt i 1901 med romanen *Polens Døtre*, hvis succes i samtiden nok hovedsagelig skyldtes, at den indeholder et beundrende portræt af Georg Brandes (under dæknævnet Percy Branner), som foredragsholder, frihedsmand og karismatisk figur.

I årene 1927-30 udgav hun romantrilogien, *Kærlighedens Årstider*, der, ved en sammenligning med de senere udkomne erindringer, afslører sig som en kamufleret autobiografi, om end skrevet i en langt mørkere tone og indeholdende langt flere tragiske træk i forbindelse med skildringen af en kvindelig forfatters livsbane.

Hendes relative tavshed i nogle år derefter hænger utvivlsomt sammen med, at hun i 1935 mistede sin ægtemand, forfatteren og embedsmanden Simon Koch, som hun havde levet i et lykkeligt ægteskab med siden 1919.

Erindringerne begynder således at udkomme under besættelsen, hvor danskerne nok kunne have behov for både ny litteratur og ny munterhed, men publikationen strækker sig også ind i de bornerte 50'ere. Ikke desto mindre afventedes hvert bind med spænding, og fornøjelsen var trods alt større end forargelsen over den gennemgående vilje til »Let Gang paa Jorden« – titlen på 1. bind i serien.

Hele projektet er lagt an som et forsøg på at bevise, at det lader sig gøre at realisere Georg Brandes' drøm om »fri kærlighed«, så det bliver til lykke for én selv og ens omgivelser². Dog diskuteres og modificeres den underliggende tese, ikke mindst i sidste bind, *Skygger over vejen* (1955), hvor forfatterinden trods sine frihedskrav indgår ægteskab med Simon Koch, og i dette forhold lærer en anden form for kærlighed at kende. Ikke forelskelsens rus og lidenskabens højdepunkter, men gensidig omsorg og loyalitet, stabilitet og varighed. Det henstår som et åbent

spørgsmål – ikke om der i denne forbindelse er tale om en udvikling iblandet et stænk resignation, for det er der, men hvorvidt den livsform, hun ender med at vælge, er det endelige og bedste svar på, hvordan mænd og kvinder bør leve sammen.

Ved bogens slutning er Simon Koch nemlig blevet uhelbredeligt syg – og i denne forbindelse impotent. Og efter at have plejet ham samvittighedsfuldt lader Agnes sig lokke til et sidste forrygende erotisk eventyr, som hun har grund til at tro, han ikke vil opdage. Hun tager her afsked med sin »pragfulde fortid«, og vender så hjem med dårlig samvittighed, for i ægtemandens øjne at læse, at han med smerte har gennemskuet det hele.

Erindringsserien ender altså i en dobbelthed. Og dobbeltheden findes faktisk mange andre steder i teksten, skønt det så absolut er munterheden, glæden og farten, der dominerer, ikke alene på overfladen, men også generelt. De mange bevægelsesverber og de mange *pars pro toto*-konstruktioner, for slet at tale om den sparsomme kommatering hjælper her godt med. Værket rummer en vilje til at vise, at projektet lykkedes, men der står meget om omkostningerne mellem linjerne.

Erindringerne starter ved forfatterindens fødsel og slutter et sted i 1930'erne, før Simon Kochs død. De føres med andre ord ikke op til skrivende stund i 1941, måske fordi de i så stor udstrækning handler om en erotisk løbebane og altså tager slut, da erotikken gør det. Nok også fordi slutningen er meget effektiv, som den er. Hvert bind, forholdsvis lille og tyndt, og fortalt i en medrivende impressionistisk stil, ender på et spændingsfyldt højdepunkt. Der er tale om en meget bevidst gennemkomponeret erindringssuite.

Kompositionen er endvidere således anlagt, at højdepunktet fra det forrige binds slutning videreføres i det umiddelbart efterfølgende. Dog finder der altid en form for overlappning sted. Tråden genoptages ikke hvor den bristede, men lidt før.

Første bind slutter således med, at den 17-årige Agnes forfører sin forbløffede og egentlig noget mere erfarne forlovede i den erklærede hensigt at blive gravid, så hun kan gennemtrumfe et ægteskab mod sin formuende – og fornuftige – slægts vilje. Og forførelshistorien repeteres så lidt inde i anden bog, *Letsindighedens Gave*, der i øvrigt handler om udviklingen i det otte år lange ægteskab, som er indgået på baggrund af en aftale om gensidig erotisk frihed, som resulterer i en børneflok, og for hendes vedkommende i påbegyndelsen af et forfatterskab. Det sidste angiveligt først og fremmest, fordi der mangler kontanter i husholdningen.

Mads Henningsen er nemlig på enhver måde letsindig, således også i økonomisk henseende.

Ægteparret kommer ind i kunstnerkredse, først i al beskedenhed omkring dagbladet *København*, hvor Agnes Henningsens første litterære forsøg trykkes. Ægtemanden kan hverken følge med litterært eller erotisk, skønt han hidtil har ført an med en række tilsyneladende lidt ligegyldige utroskabshistorier, der indledes i en art distraktion, og som han ret hurtigt mister interessen for. Det skal medgives, at han faktisk prøver at leve op til sit eget progressive program, hvad man ikke kan sige om alle Agnes Henningsens senere mandlige forbindelser, idet han, om end med besvær, tilgiver hende, at det fjerde barn i flokken, Poul, viser sig at have en af de kunstneriske venner, forfatteren Carl Ewald, til far.

Til sidst laver Mads en regulær skandale. Hans stigende uligevægtigt medfører, at han i al offentlighed korporligt overfalder én af medarbejderne, forfatteren Johan Knudsen, midt på gaden i København. Hvad værre er, Mads, der er lærer på den lokale skole, forgriber sig erotisk på en skolepige. Det drejer sig angiveligt kun om et kys, men under alle omstændigheder medfører affæren hans afskedigelse.

I næste bind, *Byen erobret*, som vi nedenfor skal koncentrere os om, befinder vi os stadig midt i skandale- og afskedigelsesaffæren – som følge af den ovenfor skitserede overlappingssteknik. Og for at gøre historien færdig: Mads befordres til Amerika, en legal separation gennemføres for at Agnes kan få rådighed over sin mødrearv, som forudseende slægtninge har bundet, så ægtemanden ikke havde fri adgang til pengene. Nu skal hun jo til at slå sig igennem som enlig mor. Og det lykkes faktisk i løbet af bogen, der spænder over tidsrummet 1895-1901, efter en del fejlslagne og tragikomiske erhvervsprojekter som henholdsvis fotograf og damefrisør, ingen af delene har hun det ringeste talent for, at få fastslået forfattersuccesen med *Polens Døtre*. I bogens næstsidste scene har hun selvste Georg Brandes til frokost i sit nyetablerede hjem i Roskilde. Det foregår i et rosenflor af purunge piger, da hun kender hans smag for kvindelig skønhed, og han lever op til sit ry som verdensmand og kavalier, underholder med gammeldags anekdoter, og giver allernådigst værtinden lov til at skrive en bog om sin polske veninde, som han betegner som »Dronningen af Saba«³. Her opstår i øvrigt én af de pudsige misforståelser, erindringsserien er rig på, og hvorved forfatterinden tager brodden af skildringerne af sin overmåde store succes hos herrerne: de unge piger tror at dronningekomplimenten er en hyldest til værtinden, og gæsten bliver ærligt forbavset. Nej, han taler sandelig om en helt anden.

Kompositionsteknikken fortsætter i øvrigt i de efterfølgende bind. Således ender et af dem, *Dødsfjende – hjertenskær*, midt i skildringen af Københavns fest i anledning af Drachmanns 60-årsdag, et andet, *Den rige fugl*, med at Agnes Henningsens under første verdenskrig ophobede gæld betales af en rig svoger. Og overalt begynder vi med den samme historie i det efterfølgende bind. Undtagen i ét tilfælde.

Mellem *Byen erobret* og det efterfølgende, *Kærlighedssynder*, er der et tids- og handlingsmæssigt hul, som en førstegangslæser sikkert ikke vil hæfte sig ved. *Byen erobret* ender, som tidligere nævnt, i 1901 med at *Polens Døtre* får succes.

I begyndelsen af *Kærlighedssynder* træffer vi forfatterinden ombord på et af sin rige svogers fragtskibe. Hun har fået tilbud om en gratis sørejse, i håb om, at hun under en sådan vil finde yderligere inspiration til sit forfatterskab. Det gør hun imidlertid ikke. Foretagendet forekommer halvmislykket og også ret umarkant i handlingsplanet. Ikke så længe efter befinder hun sig imidlertid på en champagneskummende Paris-rejse, hvor hele tre charmerende nordmænd slås om hendes gunst, og hvor Georg Brandes igen skimtes i baggrunden som en art faderfigur, der er vejleder for det ungdommelige selskab i restaurationslivet. Her citeres han for at have udtalt, man havde nær sagt en kliché, om ægteskab contra den fric kærlighed. »Fri« betyder i denne forbindelse at man ikke betaler. Man betaler en prostitueret og man underholder sin kone økonomisk, men sammen med elskerinder er der tale om ægte, ren kærlighed uden besmittelse af nogen form for beregning. Man er fri for at betale (IV, 145).

Det kan lyde meget kønt, og det er i overensstemmelse med Brandes' rolle som chefideolog og beundret forbillede gennem hele værket. Spørgsmålet er bare, om det ikke drejer sig om en art freudiansk fortællelse, med vilje indlagt af forfatterinden i en selvfølgeligt klingende samtale, blandt datidens såkaldte frisindede mænd.

Sagen er nemlig, at der aldrig er nogen af mændene, der betaler Agnes Henningsen noget som helst. Ikke før Simon Koch optræder med sin altid redebonne omsorg.

Rent faktisk sætter Mads Henningsen den del af hendes formue over styr, han kan overtale hende til at frigøre fra familiens omklamring. Han pantsætter endda hendes smykker, uden at spørge hende først. Og hvad han har begyndt, fuldender elskereren Carl Ewald. Motivet er imidlertid dæmpet så meget ned, som det vel har været muligt, og de to herrers fortræffelige sider fremhæves uafsladeligt. Holdningen er, at den morskab og

indsigt i både erotik og løssluppet kunstnerliv, som Carl Ewald skaffede hende, nok var de penge værd, hun uden rigtig at tænke sig om investerede i det Ewaldske kollektiv.

Denne virkning opnås ved en ejendommelig fortællerholdning. Den gamle forfatterinde sætter sig tilbage på den unge piges standpunkt og gengiver med stor konsekvens alt set med hendes tit naive øjne. Udnyttelsen af den dobbelte tidsstruktur, der nødvendigvis må være til stede i en selvbiografi, af forholdet mellem »dengang« og »nu« er således meget raffineret, idet »nu'et«, tidspunktet for værkets affattelse, kun er til stede implicit, ikke eksplicit⁴. Den impressionistiske stil tillader ingen refleksioner, men undertiden lægges spor ud, så læseren f.eks. bliver knap så henrykt for et nyt mandligt bekendtskab som forfatterinden. Forbeholdet kan indlægges i beskrivelsen af en person, der uforvarende kommer til at tage sig latterlig ud, som når man f.eks. pludselig ser »Lappen i den nye Lærers Ende« (II, 65). Det drejer sig om Mads Henningsen, der fornærmet spanker rundt i haven, neden for altanen på det skrummel af en villa, han netop har påtvunget sin intetanende hustru.

Eller det kan dreje sig om andre personers replikker, der modsiger heltindens inderligste overbevisninger, som i tilfældet, hvor hendes onkel Peter imødegår hendes lovprisninger af Mads med følgende replik: »I mine Øjne er han saadan, min kære, at jeg i hvert Fald skal faa jer lavet en Ægtepagt« (II, 38).

Det er også et meget stort spørgsmål, hvor mange af Agnes' mænd der betaler hende noget følelsesmæssigt tilbage. De fleste har faktisk den kedelige egenskab, at de kun bryder sig om hende, når hun er smuk, munter og succesombrust. Dette gælder i særdeleshed Ole Osborne, der under det efterhånden noget misvisende navn »Lille Ny« fører en meget lang kærlighedskamp med hende i værkets anden halvdel. Han samler ligefrem på betydelige kvinder, og dropper dem, når de ikke længere har succes. Og hverken Carl Ewald eller Johan Knudsen holder nok af hende til at kunne tåle at se hende syg (III, 95). Der findes talrige huller i teksten, og betydningsfulde sådanne. Både på handlingsplanet og i selve stilen. Var det virkelig bare et kys, der forårsagede Mads Henningsens udvandring til Amerika? Var det ikke Agnes en stadig sorg, at leve adskilt fra i det mindste to af sine fire børn? Hvorfor forlader både hun og den anden elskerinde, Foer, så brat Carl Ewalds hjem?

Og på et lidt dybere plan: går den megen bytten partner virkelig så forholdsvist smertefrit for sig? Kommer de mange kvinderoller, som forfatteren så suverænt udfolder, virkelig aldrig i konflikt med hinanden?

Overspiller forfatterinden ikke af og til sine fortrukne kvinderoller, nemlig den naturgivne moderrolle og den impulsive lillepigerolle, der bl.a. giver sig til kende i, at hun danser og løber hen ad gaden og uafledeligt, ved glade overraskelser eller pludselige erkendelser, springer højt i vejret? Og i bekræftende fald, hvorfor? Det er således mærkeligt, at Ewalds beskyldning, fremsat under et skænderi, om at hun skulle være »kønsløs«, kan ramme netop denne kvinde så hårdt. Både overspillet og nærtagenheden kunne skyldes, at det trods alt havde kostet mere end det umiddelbart fremgår, at erobre skribentens mandlige rolle.

Erindringerne handler ikke kun om hendes erotiske livsbane. Hun er først og fremmest, ud fra en dyb biologisk trang, mor før hun bliver elskerinde. Hun var hustru for Mads Henningsen – og siden for Simon Koch, om end hun hævder fra begyndelsen at have forestillet sig et noget andet arrangement:

Og mens jeg vandrede op og ned, saa jeg mig selv i de morsomste Billeder, hvis det ikke lykkedes mig at blive gift. Jeg sad i min egen Lejlighed og oversatte. Jeg modtog min Kæreste og andre spændende Mænd. Jeg havde en lille Pige paa Skødet. Hun var herlig tung og havde en lyserød Sløjfe i Krøllerne (II, 29)

Hun gennemfører en professionel karriere som forfatter. Og om end hun igen angiveligt snubler ind i den, får hun dog hurtigt kunstneriske ambitioner. Det økonomiske motiv til skribentvirksomheden forsvinder, og hun lader sig villigt vejlede af Herman Bang rent stilistisk, skønt dette i første omgang medfører, at en hel bog må kasseres⁵. Erindringerne tager udgangspunkt i skildringen af privatlivet, af moderrollen, hustrurollen og elskerinderollen. Men arbejdslivet er også med, om end værket ikke i første række bæres af en skildring af karriereforløbet, hvad man måske kunne have ventet, når skribentkarrieren gennemførtes på et tidspunkt, hvor noget sådant stadig var vanskeligere for en kvinde end for en mand.

Mange mandlige selvbiografier er struktureret netop efter karriereforløbet: hvordan det trods store ydre vanskeligheder lykkedes at blive til noget, idet identiteten stort set opfattes som et med den professionelle identitet. Således bl.a. i Georg Brandes' *Levned*, I-III (1905-08). Strukturen findes imidlertid også i forbløffende mange kvindelige selvbiografier. De såkaldte kvindespecifikke områder, f.eks. fødsler og børneopdragelse, underbetones⁶. Naturligvis bl.a. fordi mange kvindelige biografiskrivere definerer sig selv som værende anderledes end andre. Og livshi-

historien kommer så til at handle om, hvordan det lykkedes dem at bryde med den traditionelle kvinderolle og gøre sig professionelt gældende. Et forholdsvis nyt eksempel herpå er Lise Nørgaards erindringsbind, *Kun en pige* og *De sendte en dame* (1992 og 1993). Og for mange erhvervsarbejdende kvinder eller kvindelige kunstnere har karrieren som bekendt også næsten nødvendigvis betydet et afkald på den biologiske kvindelighed.

Ved siden af skildringen af jeg'et og identiteten i udvikling, i krisituationer og i selvhævdelse, findes tilløb til en skildring af offentligheden. Men netop kun tilløb, og det drejer sig så godt som udelukkende om den litterære offentlighed⁷. Den eneste politiske begivenhed, der overhovedet refereres i de otte bind, er første verdenskrigs udbrud. Man kunne f.eks. have tænkt sig, at systemskiftet i 1901 havde gjort et vist indtryk på en kvinde, der færdedes i kredsen omkring det litterære venstre – for slet ikke at tale om indførelsen af kvindelig stemmeret i 1915. Men under læsningen når man faktisk ikke at registrere et savn af disse aftryk af den store historie. Til gengæld møder vi en lang række forfattere. Foruden de mindre ånder som Carl Ewald og Johan Knudsen, har vi ved 3. binds afslutning mødt Herman Bang, Georg Brandes, Holger Drachmann og Johannes V. Jensen – i nævnte rækkefølge. Ungpigebetagelsen af de rigtige digtere lyser ud af bogens sider. Hun reagerer således på Drachmann: »Han saa ud som Vorherre den Gang jeg troede paa ham« (III, 102). Og hun overvejer for spøg, om hun bør trække sig baglæns ud fra en audiens hos Herman Bang, noget der også ville passe hende ganske godt, fordi hendes frisur ikke er velsiddende i nakken (II, 88). Undertiden er vi på læserens og beundrerens afstand af de berømte mænd:

Jeg kendte en anden som tog sig fremmede Landes Gerninger saa nær. Jeg kendte Georg Brandes. Mit egenkærlige Hjerter svulmede over at der var saadanne Mennesker til (III, 105)

I løbet af *Letsindighedens Gave* og *Byen erobret* kommer vi gradvist nærmere til netop Georg Brandes. Det starter med, at han omtales som kvindefrigørelsens mand, da Agnes første gang introduceres i Ewalds hjem, der foruden ham selv og hans børn og kone beboes af to andre erhvervsaktive lærerinder:

Kvinder skal være selvstændige. Det siges her i *Byen*, at de Damer, der er mest ved, er mine, og nu skal De selv se, hvor deres Virk-

somhed giver dem Holdning og Væsen. Riis har samme Stilling som min Kone, Foer, som er syv Aar yngre, har Formue, og er dog Gymnastiklærerinde. Det er Georg Brandes' Kamp for Kvinden, der har Æren af, at vi er naaet saa vidt (II, 104)

Man mærker sig i forbigarten, at den stolte Ewald omtaler de selvstændige og frigjorte kvinder som »mine«, og fornemmelsen af, at fortalelsen ikke er helt uskyldig, forstærkes af hans næste replikker:

Faar jeg ingen Blomster, køber mine Kvinder. Min Kone bringer mig ogsaa hver Morgen en frisk Manchetskjorte, skønt hun synes, jeg burde nøjes med én hveranden Dag (II, 107)

Georg Brandes' centrale stilling som fremskridtets fører sættes der imidlertid ikke spørgsmålstegn ved – og det bliver der for øvrigt ikke gjort nogetsteds i værket. Men Agnes må på dette tidspunkt beskæmmet indrømme, at hun endnu ikke har læst noget af ham i modsætning til den veluddannede Riis:

»Skaal«. Riis huggede sit Krus mod mit. »Jeg har fulgt G. B.'s Forelæsninger, jeg har alle hans Bøger lige fra Dualismen« (II, 109)

Senere avancerer Agnes til at være deltager i den store fest ved Georg Brandes' 25-års forfatterjubilæum i Odd Fellow-palæet og begejstret overvære fakkeltalen. Måske i den anledning er hun lidt tidligere kommet med en af sine meget sjældne dateringer:

Skulde begge mine store Ønsker blive opfyldt i 1891. En Bog. En Søn (II, 87)

Under festen skimtes også en fyldig veninde af Brandes i baggrunden, med et smykke i håret som en rigtig prinsesse. Derimod omtales ingen hustru, skønt det er ganske usandsynligt at Gerda Brandes ikke har været med til festen – ægteskabet opløstes først i 1910, reelt, men ikke formelt, da Brandes flyttede fra det fælles hjem. Men en fru Brandes ses aldrig sammen med ham i Agnes Henningsens erindringer. Dette er sikkert med velberåd hu, da en ægtemage ville sætte hans selvfølgelige udtalelser om fri kærlighed i et noget tvetydigt lys. Og en skinsyg ægtemage, som Gerda vitterligt var, kunne da slet ikke gå an. Alle hustruer i Agnes Hen-

ningsens erindringer, lige fra fru Ewald til fru Koch – og i øvrigt også Agnes Henningsen selv – er bemærkelsesværdigt frie for enhver jalousi. Dog får rivalinden Nike lov til, på et tidligt tidspunkt, at indføre en bemærkning gående ud på, om ikke Agnes Henningsens storsind med hensyn til Mads' sidespring skyldes, at hun i virkeligheden er træt af ham?

Mændene derimod lever ikke op til deres egne idealer, eller til deres egne krav til kvinderne:

Jeg har prøvet at være utro en Gang i mit Ægteskab. Og Troldmanden [Mads Henningsen] var det altid. Men Carl Ewald mener det kun er for Mænd. Det er da oprørende her hvor der altid kæmpes for Kvindernes Ligeberettigelse? (III, 45)

Hvad specielt Georg Brandes angår, ved vi intet om hans holdning i så henseende, da vi aldrig fik ham præsenteret på tilstrækkelig nært hold.

Agnes Henningsen nærmer sig dog. Først hører hun kun om ham. Så er hun med til en stor offentlig fest for ham og til sidst opnår hun en samtale på tomandshånd for at få kritikerens mening om hendes skribentvirksomhed, som han i øvrigt viser sig ikke at sætte særlig højt.

Hun optræder ved denne lejlighed nærmest som en beundrende skolepige, strømmer over med lovprisninger og er lige ved at glemme sit egentlige ærinde. Nu er det hverken værre eller bedre, end at hun har fået et voldsomt udbrud af forkølelsessår på læberne. Det hænder hende i det hele taget tit, at et eller andet uheld indtræffer, når hun netop har brug for at tage sig allerbedst ud, noget der får læseren til at bære over med de stadi-ge implicite påstand om, at hun er i stand til at charmere hvem som helst.

Man kan bl.a. erindre sig scenen fra et senere tidspunkt i livsforløbet, hvor hun er elendig – og ukyselig – efter en drastisk tandlægebehandling, just som der er lagt op til den helt store forsoningsscene med Ole Osborne, der på dristigste bejlervis har forfulgt hende i hestevogn gennem Københavns gader.

Nå, men tilbage til Brandes. Det nytter ikke at trøste sig med, at den store mand selvfølgelig ikke tager sig af småting, for det gør han:

Han blandede sig i Smaating ligesom Far, havde den samme sorte Manke, samme Alder, men saa lettere og yngre ud (II, 148)

Han optræder yderligere som en korreksende skolelærer i forhold til hen-

des mundtlige formuleringsevne – og hun på sin side gør ham en smule utålmodig ved at tale så meget om sine fire børn. Brandes har på ingen måde indtænkt moderskabet i sit program for kvindefrigørelsen:

Der er vel andet til for Dem, end at være Moder? en Lidenskab?
Saadan ser De ud? (II, 149)

Hvis dette er en opfordring til en flirt, misforstår hun det, og giver sig med den umiddelbarhed og sandhedskærlighed, der gennem hele værket karakteriserer figuren Agnes, til at plapre ud med, at hun har overvejet Johan Knudsen som elsker, og at hans rigdom vist nok gør ham mere tiltrækkende i hendes øjne. En sandhedskærlighed, hun også i dette tilfælde støder an med over for en mand, der har sandheden som litterært program. Dog ikke mere end at han som afslutning på seancen prøver at give hende et galant kys:

Jeg, Fæ, klemte Hagen ned paa Brystet, fordi min Mund var for modbydelig [forkølelæssår], det kunne jeg jo lade ham om (II, 151)

Og det var så det, tænker læseren. Den eneste chance forpasset.

Meget senere skimtes Georg Brandes nok en gang kommende ind fra kulissen i et selskab, hvor frøknerne Nebelong er til stede: »En travl knirkende Stemme lød derude... han havde kun fem Minutter« (III, 98).

Det er ved denne lejlighed, at den senere Edith Rode skælmisk kaster sig på knæ for den aldrende kvindebedærer og i komisk fortvivlelse udråber, at hun har glemt, hvilken side hun er kønnest fra.

Som man forstår, fremhæves det hele tiden, at Brandes er en aldrende autoritet – han minder om Agnes' far og taler med knirkende stemme, og ærbødigheden over for ham er så stor, at hun i forfjamskelse altid sætter de muligheder over styr, der opstår for en nærmere kontakt. Ved ovennævnte lejlighed gemmer hun sig bag de andre, fordi hun er flov over ikke at have taget sig sammen til at gøre visit i hans hjem i alle de år, der er gået siden sidst. Gentagne gange betoner hun sin beundring for ham i samtaler med andre, og altid giver hun udtryk for at hun helt og fuldt opfatter ham som identisk med heroen, der kæmper for sandhedens sag, mod alle fordomme, til fordel for alle undertrykte og forurettede.

Erindringsværket kan opfattes som en afspejling af et konsekvent forsøg på at følge Brandes' program, et program Agnes naturligvis ikke er bekendt med som barn og ganske ung, bl.a. fordi hendes konservative

opvækstmiljø direkte forhindrer hende i at læse andet end romantisk litteratur.

Hun præsenteres indirekte for Brandes gennem det moderne gennembruds litteratur, som student Henningsen bruger til at gøre indtryk på hende med. Følgende citat fra *Fru Marie Grubbe* går som en ledetråd gennem værket:

Jeg vil at Livet skulle tage mig saa stærkt, at jeg nedbøjes eller opløftes saa der ikke er Tankerum i mit Sind for andet end det, der løfter mig op, eller det, som bøjer mig ned; jeg vil smelte ud i min Kummer eller brænde sammen med min Glæde (I, 197)⁸

Og søgen efter intensitet og ægthed i livet driver da også netop Agnes frem. Det samme gør en medfødt sensualitet, som hun genkender i student Henningsens recitation af Drachmanns »Vug, O Vove«:

Kunne jeg selv klappe den Glut, som sidder paa Toften og nynner, over Kindernes Hvælv blot et flygtigt Minut, jeg arme, forelskede Synder... (I, 191)

Det er betegnende nok optimismen og livsdyrkelsen i Brandes' program – og oprørslysten og sandhedskærligheden – der fanger hende. Eller rettere, som viser sig at passe mirakuløst sammen med hendes egen natur, som den allerede skildres fra barndommen. Barndomsbindet er nemlig på ingen måde med i serien for at vise, at miljøet har haft en determinerende indflydelse på karakterdannelsen, som det ville være tilfældet i en naturalistisk udviklingsroman. Hensigten er egentlig heller ikke, som i den ældre dannelsesroman, at fortælle om en ballast fra barndommen, som hun senere lærte at skønne på. Snarere demonstreres naturlige anlæg, der på trods af modstand sætter sig igennem i barndommen og siden hen, nemlig selvstændighed, mod, lyssyn og giversind. Der plæderes altså for medfødte egenskaber og stabilitet i personligheden.

Ved et fortælle-mæssigt kup får vi endda ikke så meget af den modstand at se, som hovedpersonen som voksen kommer ud for, fordi hun stort set kommer til at færdes i kredse, der er enige med hende. Hvis hovedpersonen skulle have haft luft for al for megen vrede over foruretelser eller endog nederlag, kunne hun måske komme til at trætte læseren. Dog kan selv frisdede mænd komme med grove udfald mod den livslystne Agnes. De kan endvidere, som tidligere nævnt, være ude af stand

til at leve op til deres eget program, eller deres levevis kan, ufrivilligt, komme til at demonstrere bagsiden af det absolutte frihedsevangelium; som i den rystende episode hvor den overlegne rigmand, Johan Knudsen inviterer sin elskerinde, den hårdtarbejdende enlige mor, Agnes, på hotel i Göteborg, blot for at fortælle, at nu slår han op med hende. Eller når den udi egen indbildning progressive Carl Fwald stort set er ligeglad med sin søn, Poul, kun er interesseret i spøg og skæmt – og fornærmet over at han ikke på stedet kan få Agnes med i byen:

Saa lige vendte han sig om inde i Stuen hvor Poul laa paa Gulvet og tegnede og gik uden at rose hverken Bopæl eller Børn (III, 139)

De mere grå sider af det moderne gennembrud, som Brandes egentlig heller ikke brød sig om, ser man derimod ikke noget til. Ingen dobbeltthed i menneskenaturen, ingen smudsige detaljer og ingen trist hverdag. Det er betegnende, at Pontoppidan slet ikke nævnes med et ord.

Det gør 90'ernes lyrikere stort set heller ikke, skønt forfatterinden sådan set er mere samtidig med dem end med de store naturalister. Bortset fra den scene, hvor hun provokerer just Johannes Jørgensen ved uforvarende at vende benene i vejret under en skovtur og demonstrere sine fine silkestrømper. Og så har Sophus Claussen fået lov til at navngive femte bind af erindringerne. Forfatterne fra det folkelige gennembrud, som Johannes V. Jensen og Jeppe Aakjær, har hun derimod tætte personlige venskaber med, ligesom hun sætter stor pris på deres forfatterskaber på grund af virkelighedssansen og sandhedskærligheden. Hun beklager i denne sammenhæng, at hun ikke selv er i stand til at skrive socialt engageret. Hun har nu engang kun talent for at skrive om kærlighed. Hendes litterære program formuleres første gang i lidt naive vendinger passende til den 22-årige, der med hjertebanken nærmer sig autoriteterne inden for den litterære institution:

Jeg gik langsomt i den lune Nat for at tænke over mit Maal her i Livet. Faa Børn. Være med til at gøre det friere for dem og deres Søstre og Brødre Verden over, lægge min Sten til Sandhedens store sunde Bygning. Jeg ville ogsaa have Fattigdommen afskaffet Verden over (II, 94)

Man kunne dog også mistænke den aldrende forfatterinde for at indlægge et strejf af selvironi her.

Det påtales, når mændene omkring hende ikke lever op til sandhedskravet, som når de forarges over nøgleromaner: »Hvad mener I saa med at skrige paa Sandhed og Frihed?« (II, 180). Samme ubetingede sandhedskrav kommer frem, når hun udtaler sig om Carl Ewalds kvindeforbrug:

Tallet var mig ligegyldigt siden han havde Kraft og Hjerte nok.
Hans Uærlighed var det eneste jeg ikke begreb (III, 78)

Somme tider bliver hun nødt til at erindre sig selv om sine egne teorier. Det sker typisk mellem to sætninger – så at sige midt i et punktum, hvor hun hurtigt fatter sig og bringer sig selv på plads i eftersætningen. Således f.eks. da hun overrasker ægtemanden i at kysse hendes bedste veninde, Alice Tutcin:

Hverken han eller jeg havde jo bildt os ind, at vi egnede os for Ægteskab, for een Kærlighed hele Livet igennem, derfor havde vi lavet vores Kontrakt om gensidig Ærlighed. Men skulle det komme allerede nu i de første rige Aar, hvor vi fik Børn? Det skulle det altså (II, 76)

Eller i scenen, hvor Carl Ewald betror hende, at han venter barn med sin kone: »Det var en Overraskelse. En god Overraskelse sagde jeg til mig selv« (III, 65).

Hendes moral er, at troskab, der ikke er af lyst, vil hun ikke vide af, at erotikkens gnist er så hellig, at man altid bør lade den flamme op til et bål, men at der til gengæld skal være tale om den ægte vare. Mændene skal i det mindste en gang imellem synes det er alvor, som hun formulerer det i forbindelse med forholdet til Johan Knudsen. Og hun holder sig selv tilbage, når hun er ved at give efter for tilnærmelser fra en mand, der blot vil kunne tilbyde underholdning og spænding, uden at hun selv føler noget virkeligt for ham. Som i tilfældet med Pete, Herman Bangs mere eller mindre holdte ven, der åbenbart er til begge køn.

Endvidere opfatter hun kærligheden som en ubegrænset given. Betegnende er i så henseende Drachmanns replik om hende: at sådan en lille pige skal være til glæde for mange mænd. Han siger ikke noget om, at hun selv fortjener at få megen glæde.

Hun opfatter det tydeligt som forkert at ytre nogen ønsker eller stille nogen som helst krav til mændene, endsige at pålægge dem nogen begrænsning. Resultatet er også et i og for sig ganske hårdt liv, hvor det

næsten kan opfattes som symbolsk, at hun reelt altid er i økonomisk nød. Hun har simpelthen givet for meget bort.

De reservationer omkring elskerindernes lod, hun måtte have, lader hun andre om at udtale. Således kender hun angiveligt en ung kvinde, det er gået som følger:

Nu levede hun kun for at vente paa den travle Vens Besøg mere end nogen gift som dog har den Glæde at sørge for en Mand hver Dag. Det var langt værre end Ægteskab (III, 100)

Eller hun anbringer utilfredsheden hos en af sine fiktive hovedpersoner, som f.eks. hos Karen Sofie fra *Strømmen*. Således skriver hun om sit alter ego:

Hun maatte til København og opleve det jeg havde oplevet...som jo egentlig ikke var andet end at man i Kunstnerkredse ikke kunne opnaa en Mand for sig selv. Men det maatte ikke være hende naturligt som det havde været mig. Hende ville jeg have anderledes... (III, 124)

Samme romanperson får lov til at gengive sorgen over Johan Knudsens optræden i Göteborg. Her afbrydes erindringerens første-persons-beretning af en tredje-persons-beretning, præcis som ved afslutningen på værket, hvor problemerne også bliver for tunge at bære for jeg'et. Man kunne måske også udtrykke det sådan, at Agnes Henningsen ved de to lejligheder i egentligste forstand er ude af sig selv⁹.

Men den altovervejende stemning er dog lys. Frigørelsen fører til udfoldelse, både erotisk og arbejdsmæssigt, og til overstadig livsglæde:

Mens de andre gik i Køkkenet efter Forfriskninger, vandrede jeg op og ned og nynnede med en gul Silkeskærm paa Hovedet [dvs. en lampeskærm, som en af de litterære herrer i feststemning har prydet hende med] (II, 161)

Han sendte syv Bybude om i den ukrænkelige Manon [frisørsalonen] af den tossede Grund at jeg blev 28 Aar (III, 82)

eller:

Min Verden udvidede sig og blev saa spændende. Nu da jeg igen var fuld af Synd blev jeg nem at omgaas (III, 97)

og:

Sorgløse Tider. Fuldkommen lykkelige Tider. Jeg sad jo og skrev Sandheden (III, 148)

og:

Vi skrev i Rosenduft med legende Børn omkring os (III, 127)

og endelig:

Hun lænede sig ud af vognen og så langt efter ham som han stod der udenfor den døde villa og var hendes pragtfulde fortid (VIII, 190)

Tilbage til Georg Brandes. Allersidste gang vi møder ham i værket er i *Skygger over vejen* pp. 51-55, hvor forfatterinden er en moden dame (50) på ferie i Falsterbo med en flok unge piger, der trænger til adspredelse, og Brandes er gammel (76), vrissen og skuffet, og midt i udarbejdelsen af *Julius Cæsar* (1918). Hun beundrer ham stadig uforbeholdent, men følger også hans behov for opmuntring, og kommer derfor til at overdrive sine beundringsudbrud lidt, men egentlig ikke meget:

Jeg var jo endnu mere begejstret for hans livsværk end for noget andet, for hans skrifers formfuldendthed og mere for det han ville med dem, for hans meninger og mere for hans kærlighed til mishandlede lande, for det mod hvormed han kæmpede imod alt det bornerte i det lille fædreland, som de fleste af hans landsmænd ikke undte ham. Jeg måtte sige det igen, måtte prøve at få det dødfortvivlede til at forsvinde fra ham, om det så kun blev for et øjeblik. »Georg Brandes« sagde jeg sagte. »Der er ingen som har så dejligt et ansigt som De. Levende. Lidenskabeligt. Deres forkyndelse er ligeså storslået som Jesus' var...«(VIII, 53-54)

Så kan hans status som uopnåeligt forbillede ikke fastslås stærkere.

Han havde dog i sin tid været menneskelig nok til at efterkomme invi-

tationen til »rosenfrokosten« i det nyetablerede forfatterhjem i Roskilde. Og er der end noget *overkill* i den opvartning med unge kvinder og blomster, Agnes Henningsen byder ham, er hyldesten dog oprigtig ment og modtages i den ånd, den er givet:

Han tog sig ud i lysegraa Tøj til det høje lysegraa Haar. Der sprudlede Historier fra ham og gammeldags Høviskhed (III, 163)

Det er, som tidligere nævnt, ved denne lejlighed hun udbeder sig lov til at gøre hans polske veninde til hovedperson i sin nye roman:

»Gerne for mig« gentog han og vendte sig til sine blomstrende Damer (III, 164)

Som man ser, er han kun velvilligt kollegialt optaget af den beundrende værtinde og i det mindste mere optaget af de ungdommelige skønheder, han har om sig ved bordet.

Man forbløffes derfor, når breve i Det kongelige Bibliotek afslører, at Georg Brandes og Agnes Henningsen faktisk havde en kærlighedsaffære af ét eller to års varighed, just omkring affattelsen af *Polens Døtre*. Hun, der ellers er så åbenhjertig, mæler ikke et ord om det i erindringerne. Som vi har set er Brandes-billedet tværtimod sådan udformet, at man altid fornemmer hendes beundrende afstand til den uopnåelige. Han er et forbillede, en lærer og en faderskikkelse, og hun er lidt skolepigeforelsket i ham, men den slags forlibelse skal jo netop ikke realiseres i virkeligheden.

Hvorfor i alverden fortæller hun ikke, at det trods alt blev til noget? Et løfte til Georg Brandes, måske, der altid – mestendels forgæves – fordrede tavshed af sine elskerinder?¹⁰ Men han var trods alt død i 1927 og *Byen erobret* kommer i 1943. Hensynet til Brandes' familie kan heller ikke spille ind. Hustruen Gerda, som der mildest talt ikke tages hensyn til i fremstillingen, var død i 1931. Hans voksne datter (Edith) tålte ganske vist ikke hentydninger til sin fars livlige kærlighedsliv, men noget sådant antydes alligevel erindringerne igennem ved alle de veninder, der idelig sværmer omkring ham, eller som han selv hentyder til, når han f.eks. flere gange insisterer på at fortælle om, hvordan en russisk storfyrstinde hævner sig.

Desuden pålægger Agnes Henningsen sig kun i meget begrænset om-

fang sådanne hensyn, når det gælder andre mænd og elskere, som dog også kan formodes at have efterkommere, der kunne blive krænkede: Carl Ewald, Johan Knudsen, Gunnar Heiberg etc. Det skal dog indrømmes, at den i anden halvdel af værket stedse nærværende Ole Osborne i virkeligheden hed Dethlef Jürgensen. Han var ikke norsk skibsreder, men storkøbmand fra Flensborg. Han talte med andre ord ikke det norsk, hun så overbevisende gengiver, men velsagtens dansk med tysk accent. På den anden side var han umiddelbart genkendelig for alle i samtiden, også for sin kone, der skal have takket Agnes Henningsen for at skrive så pænt om hendes mand¹¹. Hvorfor så denne diskretion, når det gælder Georg Brandes?

Konklusionen må blive, at det slet ikke drejer sig om diskretion, men om komposition. Brandesfiguren ville lide ved at blive trukket ned på det jordiske plan, det ville være at fremstille ham som en mere eller mindre troløs og distræt elsker, der efter et par år ikke rigtig gad mere. Han ville således blot blive én i rækken, og vel sagtens også, som de andre, behæftet med fejl, når man så ham så tæt på. Der ser nærmest ud til, at han gjorde en ende på forholdet, som han næppe har taget særligt alvorligt, og det ville vel også være et for stort nederlag at røbe noget sådant på baggrund af det noget nær guddommelige format, han har fået i erindringsværket.

Hvis man forestiller sig, at det fra Agnes Henningsens side heller ikke har drejet sig om den store kærlighed, men snarere om en slags triumf: hun har opnået den efterstræbte mands gunst, om end for kortere tid, ville det også svække det billede af sig selv, hun giver i erindringerne, som ideelt motiveret i kærlighedsanliggender.

I erindringernes kronologi udspiller kærlighedshistorien sig midt mellem *Byen erobret* og *Kærlighedssynder*. Altså i det handlingsmæssige hul, der faktisk er mellem »rosenfrokosten« og Carl Ewalds erklæring om, at hun nu har erobret byen som forfatterinde og hans lidt maliciøse forudsigelse af, at hun næppe får landet med – og så næste bogs skildring af den lidt mistrøstige færd med svogerens dampskib. De færreste læsere vil dog fornemme, at der mangler noget her.

Ligesom de færreste vil være opmærksomme på, at når Georg Brandes senere optræder i værket og som sædvanlig præsenteres som en chevaleresk og omsorgsfuld ældre mand, som Agnes og læseren skylder megen beundring, findes der faktisk en hentydning til »rosenfrokosten« og en indirekte tilståelse af affæren.

Det drejer sig om skildringen af en premiefest i *Den rige fugl*, hvor Agnes Henningsen har huset fuldt af alle sine kunstnerbekendte med

brødrene Brandes i spidsen og Gustav Wied så beruset, at han går rundt med en af husets blomstervaser i lommen, og midt i al feststemningen er værtinden uhjælpelig syg og omtåget af smertestillende pulvere. Faktisk kan hun nærmest ikke få et ord frem på grund af en tiltagende halsbetændelse, og slet ikke overskue det organisatoriske. Det er snart et mindre onde, at hendes skuespil vist nok kun har haft mådelig succes. Den 70-årige Georg Brandes redder på det eleganteste situationen med følgende lille tale:

Vor værtinde som har alt, skønhed såvel som talent, men som har mistet stemmen, beder mig, som har mistet alt andet, byde Dem velkommen (VII, 74)

Derefter konverserer han såvel den syge værtinde som hendes noget måbende niece på det mest opmærksomme og mest underholdende og ender omsorgsfuldt med at få Agnes anbragt i en diskret krog, i en lænestol og med et tæppe over sig. Og det er her, omtåget af feber og pulvere og lettere almindeligt beruset, at Agnes under indtryk af rosenduften fra festens blomster kommer til at tænke tilbage på Roskildetiden. »Rosenfrokosten« nævnes ikke direkte. Den association må læseren selv få. Og vedkommende skal være meget skarpsindig for at opdage, at der i de efterfølgende slørede betragtninger over roser, Brandes og hans Shakespearebog, gemmer sig en tilståelse – ikke bare af en drøm, der ikke blev til noget:

Jeg lukkede øjnene og var alene. Rosenduft fik mig til at mindes den lykkelige tid i Roskilde hvor fremskridt susede en om ørene og jeg troede det ville blive ved. Der lød en strofe inde i mit hoved:

...Kvinden skulle
bestandig søge sig en ældre mand.
Da holder hun sig tæt til ham og hersker
som ligebyrdig i sin herres hjerte.

Jeg havde altid forstået Shakespeare og alle store og små bedst gennem Georg Brandes' ord, Georg Brandes' sjæl. Og det første år i Roskilde havde han givet mig alle sine bøger i røde bind, med et digt af ham selv foran, jeg elskede dem mere end noget andet. Åh nu sang det igen:

Da holder hun sig tæt til ham og hersker
som ligebyrdig i sin herres hjerte.

Ligebyrdig var nu så meget sagt, men...
(VII, 79-80)

Hvorfor historien *her* antydes, når den med flid springes over mellem bind 3 og 4 er ikke helt indlysende.

Hvis vi holder os til teorien om et løfte til afdøde Georg Brandes om aldrig at røbe forholdet, kunne man tænke sig, at forfatterinden ganske vist har villet holde det løfte, men alligevel ikke kunnet nære sig for at anbringe et enkelt spor senere hen.

Holder vi os til teorien om komposition og livsanskuelse, giver det mening at konkludere, at der er en indholdsmæssig gevinst i at fremstille forholdet på den måde, det sker. Det kommer til at tage sig ud, som om der har ligget en mulighed i luften, som den yngre Agnes Henningsen ikke har benyttet sig af, hvad hun nu halvt om halvt angrer. Og som om den ældre mands hensynsfuldhed kunne have været en modvægt mod de yngres egoisme.

Den tilgængelige viden om virkeligheden omkring et eksisterende kærlighedsforhold mellem Agnes Henningsen og Georg Brandes i årene 1901-02 gemmer sig i 39 breve fra Agnes Henningsen til Georg Brandes, indtil videre utrykte, som befinder sig på Det kongelige Bibliotek.

Samme bibliotek rummer ellers påfaldende få papirer omkring Agnes Henningsens liv og virke, men til gengæld et svulmende Brandes-arkiv. Georg Brandes gemte åbenbart noget nær alle de breve, han modtog fra sine talrige korrespondenter hele livet igennem, og det er på den måde, at ovennævnte breve er blevet bevaret. Brevene fra ham til hende mangler, og det er således umuligt at konstatere, om de breve, f.eks. angående *Po-lens Døtre*, som han citeres for i erindringerne, har eksisteret.

Agnes Henningsens breve er skrevet 1901-1918, med en koncentration omkring årene 1901-02, hvor der bestod et seksuelt forhold mellem parterne.

Det sidste brev i samlingen er skrevet til Brandes' fødselsdag i 1918:

4. 2. – 1918 [bibliotekets datering]

Guldbergsgade 105,
Lørdag Aften

Kære Store Ven

Mange kærlige Ønsker fra Deres Ven og Beundrer

A.H.

Muligvis kan brevenes ophør på dette tidspunkt sættes i forbindelse med, at Agnes Henningsen gifter sig med Simon Koch i 1919.

Nogle meget varme breve stammer fra perioden 29.3. til 16.9. 1902, hvor Brandes opholdt sig udenlands, i Berlin og vistnok i Paris. En stor del af brevene er udaterede, men kan i de fleste tilfælde omtrentlig dateres ud fra deres indhold. Biblioteket har da også forsøgt en sådan datering. Det første af Agnes Henningsen daterede brev stammer fra Roskilde, 27. februar 1902. Før dette er indlagt 26 breve, der efter KB's skøn er ordnet kronologisk. De antages altså at være affattet før ovennævnte dato. Disse breve er som regel forsynet med ugedag og affattelsessted, skrevet med Agnes Henningsens hånd. Det fremgår heraf, at nogle af dem er skrevet under den studierejse i Polen, der gik forud for affattelsen af *Polens Døtre* (1901). Efter 1902, hvor forholdet formentlig er gået i stykker kort efter Brandes' hjemkomst fra rejsen, sendes hovedsagelig lykønskingsbreve til hans fødselsdag.

Alle brevene har overskriften »Min store Ven« eller »Min store elskede Ven« og underskriften »Deres lille Veninde«. Det sidste kan muligvis opfattes som en hentydning til hendes klejne legemlige statur, men skal vel først og fremmest forstås som et udtryk for den grænseløse beundring, der også lyser ud af brevene. Hun er simpelthen glad og taknemmelig over, at den charmerende, verdensberømte og åndfulde mand overhovedet vil se til hendes side. Hun giver udtryk for fuldt ud at acceptere hans betingelser om total frihed i erotisk henseende og total frihed til at komme og gå som det passer ham. Samme erotiske frihed betinger hun imidlertid også sig selv, og hun bruger af og til dette som en let trussel i forsøg på at få ham lokket tilbage til København.

Enten er hun virkelig i stand til at acceptere de barske præmisser – der også indbefatter at kunne spøge med eksistensen af andre elskerinder, eller også lader hun som om – på en temmelig overbevisende måde.

Hun er noget af et enestående tilfælde blandt Brandes' talrige elskerinder, idet hun åbenbart ikke tog skade på sin sjæl af forholdet. Brevene giver udtryk for, at hun opfatter det hele som uforpligtende, men intens erotik, og at hun derudover ikke forestiller sig nogen form for yderligere fællesskab. Rent praktisk har det absolut hemmeligholdte forhold funge-

ret sådan, at parterne er mødtes på et lejet værelse et par timer om ugen, når Brandes ellers var i København, jf. brevet, hvor hun tager ind for at gøre værelset i stand før hans forventede hjemkomst fra udlandet.

Agnes Henningsen er på dette tidspunkt 32 år gammel og har siden 1895 levet som enlig mor på usikre forsørgelsesvilkår, først i København, og siden 1900 i Roskilde. Det er foruden novellerne i dagbladet *København* lykkedes hende at få udgivet to romaner, *Strømmen* og *Glansbilledet* (begge 1899).

Brandes er 59 år gammel og har netop fuldendt udgivelsen af sine *Samlede Skrifter* (1899-1902). Han er stadig gift med den med god grund skinsyge Gerda (ægteskabet indgået 1876), og han har stadig en halvofficiel førsteelskerinde i Bertha Knutzon (forholdet indledt 1883). Han opretholder forbindelse med sin polske veninde, Jozefa (bekendtskabet fra 1885) og sine to russiske elskerinder, fyrstinde Tennicheff og Nadina Auer, som han har lært at kende under den russiske foredragsrejse i 1886. Han er desuden ved at komme sig over tabet af Anna Tutein i 1896, en kvinde han mente det så alvorligt med, at han havde lagt planer om at lade sig skille for at indgå ægteskab med hende, men han har endnu ikke mødt Talitha Schütte, der skulle blive hans permanente livsledsager fra 1905 til 1922¹².

Imellem Anna og Talitha har han åbenbart forsøgt at trøste sig på forskellig vis. Straks efter at han har fået vished om, at Anna har forlovet sig til anden side, indleder han således et forhold til en tysk beundrerinde, maleren Betty Wolff. I Det kongelige Bibliotek findes 26 breve fra hende til Georg Brandes, strækkende sig over tiden fra 1891 til 1927, med en afbrydelse i perioden 1905-11, hvor forholdet til Talitha Schütte var på sit højeste. Affæren med Betty Wolff synes at have kulmineret omkring årene 1899-1902 – altså samtidig med affæren med Agnes Henningsen. Fra denne periode stammer Bettys Wolffs næsten desperate kærlighedsbreve. Det er efter al sandsynlighed hende, han besøger i Berlin, medens Agnes Henningsen gør sig bekymringer om, hvorvidt livet skal blive for trist for ham der, og helt unødvendigt spekulerer over, om der skulle være risiko for, at han gik hen og faldt for hendes veninde, Bokken Lasson.

Det ser ikke ud til, at Agnes Henningsens krav om absolut ærlighed er blevet imødekommet af Brandes. Bettys eksistens har hun vist trods alt ingen anelse om. Og det er vel også tvivlsomt, om hendes krav til sig selv, om at det i det mindste af og til skulle være alvor for manden, er opfyldt. Der er således flere gode grunde til, at affæren ikke betros efterverdenen i erindringerne. Der er egentlig ikke noget at prale af.

Nedenfor følger en række centrale citater fra brevene:

Onsdag

Min store Elskede – Kære store Ven.

Saa De en lille vinkende Dame paa Roskilde Banegaard! – Jeg saa ikke Dem (...) Jeg tænker med Gru paa, hvor Deres Humør var slet sidst De var i Berlin, haaber det er bedre, haaber at Bokken ellers opmuntrer Dem og gør Dem glad, føler et lille Stik i mit Hjærte ved Tanken, haaber det alligevel. – Men saa maa der ikke komme andet end godt ud af det – ingen Skuffelse paa nogen af Siderne. – Naa ikke mere om det. Alt for godt maa det jo heller ikke blive! (...) Mandag rejser jeg til Søsteren i Aalborg. (Adresse N. K. Stroyberg. Aalborg). Jeg benytter Lejligheden mens den store Ven er borte, sidst benyttede han Lejligheden, mens jeg var borte. Er dog lige elsket og tilbedt af

Den Lille

Lørdag Aften

(...) Hav det godt, se dybt, tal som altid, vær ung og smuk og elskværdig, kys med Maade og længes lidt efter

Deres Lille Veninde

Aalborg Torsdag

Kære min store Ven

Hvad er det for et henrivende Brev, De sender mig: »Min egen lille Elskling. Min egen elskede Lille.« (...) Ellers var det dejligt det sidste med det lille »Elskling.« Hvor taknemmelig den store Ven er for saa lidt som

Den lille Veninde

29.3.-02

(...) Jeg bliver saa glad hver Gang jeg faar et Brev fra Dem, stadig synes De mig at holde mere af mig og jeg synes at jeg har naaet det meste en Kvinde kan naa ved at have vundet noget af Deres Kærlighed (...) Vi har i Aften, Riis og jeg, læst »Det store Menneske, Kulturens Kilde« – igen. Højt – det er dog pragtfuldt ikke sandt: det kan De selv være. Det er blevet, som De har villet det! Vi elsker Dem alle her! Riis takker for Hilsenen, hun kyssede paa Fingren til Brevet da jeg læste det for hende. Og jeg takker Dem, fordi De tænker paa at tage noget med hjem til mig; jeg vil forfærdelig gerne have noget af min store Ven; alt det jeg har faaet af ham er mig kært, selv Uret som ikke er smukt (men ligesom grimme Mennesker godt og rart). Silkestrømper! Jeg bruger kun Uld, selv til Bal. Silkestrømper er nok dejlige til at lade sin store Vens Fingre glide henad, men han tager alting af i de første tre Sekunder. En hvid Parasol ønsker jeg mig; jeg tænker mig at Forretningen kunde sende den her til Roskilde, ellers et creme gult Kniplingsovertræk til et Liv. Se nu bliver Madammen veltalende. Det bliver hun ikke naar vi ses. To Maanedes store Ven! Min Mund bliver ganske bleg. Jeg maa selv sidde og bide i den. Det hjælper lidt paa den ukyskede Fornemmelse, jeg har. Min egen store Elskede. Ingen Mand er saa smuk og dejlig som du, selv uden at være Georg Brandes er du dejlig. Og jeg længes efter dig. Og jeg vil sige du til dig første Gang vi ses.

Deres lille

Roskilde Fredag

Begynder den store Ven slet ikke at tænke paa Hjemkomst. Jeg kan saa godt forstaa det; skønt jeg længes efter at kysse Dem, siger jeg dog hver Dag til mig selv: det er godt at han bliver borte, for han synes her er saa trist. Om et Par Dage vil jeg dog tage ind til Byen og gøre vort Værelse istand til Deres Hjemkomst; det vil være ligesom en lille Begyndelse.

Mange Hilsener

A. H.

Søndag

(...) Jeg skal jo ogsaa se min store Ven i to smaa Timer om Ugen og det er en stor Glæde.

Agnes Henningsens erindringer er omhyggeligt kunstnerisk tilrettelagt. Det er således næppe tilfældigt, at hun undlader at fortælle om den af-fære, som turde være dokumenteret af brevene ovenfor¹³. Når hun i stedet vælger at skildre Brandes med status som forbillede og med en kunstnerisk og erotisk aura, opnår hun, at utopien om den store kærlighed som både lidenskabelig og givende, som både eros og agape, bevares. Ikke alene er Georg Brandes' lære efterfølgelsesværdig. Hans person repræsenterer i hendes fremstilling en forening af både de spændende og troløse elskerens og den altruistiske Simon Kochs egenskaber. Og hertil kommer, at Georg Brandes' åndelige spændvidde er usammenlignelig med andres. Så hvis bare kortene havde været givet lidt anderledes, havde utopien været inden for rækkevidde.

Noter

1. I enkelte udgaver kaldet: erindringsromaner, i andre, deriblandt I. udgaven, erindringer. Undertiden mangler genrebetegnelsen. I, *Let Gang paa Jorden* (1941); II, *Letsindighedens Gave* (1943); III, *Byen erobret* (1945); IV, *Kærlighedssynder* (1947); V, *Dødsfjende – hjertenskær* (1949); VI, *Jeg er levemand* (1951); VII, *Den rige fugt* (1953); VIII, *Skygger over vejen* (1955).
2. Om den selvbiografiske genres didaktiske karakter, jf. Johnny Kondrup, *Erindringens udveje* (1994).
3. Jozefa Szebko (jf. Georg Brandes, *Levned*, III, 158-160). Digtet »Jusja« i *Ungdomsvers* (1898) er rettet til hende.
4. Jf. Annegret Heitmanns afhandling, *Selbst schreiben. Eine Untersuchung der dänischen Frauenautobiographik* (1994), p. 51 – om den dobbelte tidsstruktur som medkonstituerende for genre.
5. Den økonomiske begrundelse glemmes altså, så snart der bliver tale om kvalificeret kunstnerisk vejledning, jf. Sanne Stemann Knudsen, *Kærlighed og karriere* – utrykt speciale fra Odense Universitet, hvor der fremsættes den tese, at ønsket om at overbevise om hovedpersonens impulsivitet og den dermed forbundne lette og hurtige stil river forfatterinden med, så hun kommer til at underbetone alvoren i sit kunstneriske arbejde, men at hendes ambitioner om kunstnerisk standard alligevel skinner igennem.
6. Således konklusionen i Annegret Heitmanns afhandling, *Selbst schreiben. Eine Untersuchung der dänischen Frauenautobiographik* (1994).

7. Erindringerne får her karakter af memoirer, Johnny Kondrups terminologi fra *Erindringens udveje* (1994), dvs. skildringer af samtiden. De fortjener ellers udpræget betegnelsen autobiografi, eftersom de handler om et menneskeligt selv i hele dets udstrækning. Johnny Kondrups tese om autobiografien som næsten nødvendigvis beslægtet med dannelsesromanen er dog i denne forbindelse diskutabel. Forfatterinden er ikke »hjemme« i barndomsafsnittet. Der er langt hen snarere tale om emancipation end om udvikling. Og slutningen er åben.
8. Sic. – Mads Henningsen retter: der står: »Jeg vilde (...) De sætter det i Fremtid. De gør det til Deres Program« (I, 197).
9. Det er af stor virkning, at autobiografiens sædvanlige regel, om at forfatter, hovedperson og jeg-fortæller er identiske, brydes.
10. Jf. f.eks. bebrejdelsen til Victoria Benedictsson i brev af 3. 6. 1888 for at have været for åbenmundet, *Georg og Edv. Brandes Brevveksling...*, ed. Morten Borup, VI (1939), p. 269.
11. Paul Hammerich, *Lysmageren, en krønike om Poul Henningsen* (1986), p. 85.
12. Kilder: breve og dagbøger i Brandes-arkivet, Det kongelige Bibliotek. Nærmere redegørelse i mine to artikler: »Den offentlige og den private Georg Brandes«, *Nordica* 1, 1984, og »Georg Brandes – en standhaftig ildsjæl«, *Nordica* 6, 1989. Anna Tutein var kusine til Alice Tutein, Gustav Wiedes hustru og Agnes Henningsens gode veninde. Alice optræder hyppigt i erindringerne. Anna aldrig – i det mindste ikke med navns nævnelse, skønt Agnes Henningsens utvivlsomt må have kendt hendes eksistens.
13. Problemet om autobiografiens forhold til henholdsvis fiktion og sandhed behandles både af Johnny Kondrup op.cit. og Annegret Heitmann op.cit. Sidstnævnte løser problemet sådan, at skønt der naturligvis forekommer kunstneriske greb i en autobiografi, og skønt forfatteren naturligvis kan redigere og foretage udeladelser m.v. skiller autobiografien sig dog fra fiktionen ved eksplicit at referere til virkeligheden. Den behøver ikke nødvendigvis i alle detaljer at være sand, men kan ikke desto mindre godt være »autentisk«. Noget sådant kunne måske siges om erindringernes Brandes-billede. Noget andet er, at sandheden kan have to sider. Når Agnes Henningsen i sine skønlitterære værker, f.eks. *Elskerinden*, 1906, og *Den elskede Eva*, 1911, giver bitre og pinagtige billeder af elskerindens lod i modsætning til erindringernes overvejende opmuntrende billede, behøver det ikke at skyldes, at hun på sine gamle dage forfaldt til skønmaleri. Der kan være tale om to sandheder, eller to autentiske oplevelsesformer. På samme måde som når erindringerne på overfladen udsiger én form for sandhed og på et dybere stilistisk plan kaster et skråt lys ind over den, eller ligefrem sår tvivl om den.